

ความเป็นมาและความสำคัญ

หลักสูตรสังคมศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) และหลักสูตรสังคมศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ได้กำหนดแนวทางในการเรียนการสอนในการสร้างความตระหนักในคุณค่า และเห็นความสำคัญของท้องถิ่น รวมทั้งความรู้และความคิดที่คนในท้องถิ่นเป็นผู้สร้างและคิดขึ้นมาเท่าที่จะสามารถทำได้เพื่อนำไปใช้แก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นให้ลดน้อยลงและหมดไปมากที่สุด โดยได้กำหนดจุดประสงค์ในรายวิชาสังคมศึกษาไว้พอสรุปได้ว่า ให้มีความตระหนักในคุณค่าของวิทยาการ ศิลปวัฒนธรรม และค่านิยม ประกอบกับรักและผูกพันกับท้องถิ่นและภูมิใจในความเป็นไทย (กรมวิชาการ, 2533) พร้อมกันนี้ยังได้กำหนดให้มีการเรียนการสอนในรายวิชาบังคับเลือกให้เรียนรู้เรื่องราวภายในท้องถิ่นในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โดยกำหนดให้มีการเรียนการสอนในรายวิชา ส 071 (ท้องถิ่นของเรา 1), ส 072 (ท้องถิ่นของเรา 2) และ ส 073 (ท้องถิ่นของเรา 3) รวมทั้งคณะกรรมการศึกษาแห่งชาติได้กำหนดแนวทางให้กับครูผู้สอนทุกคนได้นำความรู้ ความคิด และเรื่องราวในท้องถิ่นไปใช้ในการเรียนการสอนในรายวิชาที่ตนสอนอยู่ในทุกโอกาส โดยคำนึงถึงความสอดคล้องกับหลักสูตรและสภาพท้องถิ่นของตน ดังที่กำหนดไว้ในหลักการของแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2535 ดังนี้คือ

การก้าวหน้าทันความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการสมัยใหม่ และการรับวัฒนธรรมจากต่างประเทศ หรือจากภายนอกชุมชนจะต้องประสานควบคู่กับความเข้าใจ และตระหนักในคุณค่าของภูมิปัญญา ภาษา และวัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่นและสังคมไทยเพื่อประโยชน์ในการพัฒนาความรู้ใหม่ ๆ ที่สอดคล้องกับสภาพความต้องการของท้องถิ่น (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2535)

ทั้งนี้เพื่อให้ครูได้ปลูกฝังให้นักเรียนได้ตระหนักในคุณค่าและความสำคัญของท้องถิ่น และเห็นคุณค่าของความรู้ความคิดที่บุคคลในท้องถิ่นเป็นผู้คิดขึ้นมา ซึ่งจะได้ชี้ให้เห็นได้ชัดเจนว่าประเทศไทยมีสิ่งทรงคุณค่ามากมายทั้งขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ศาสนา ภาษา วรรณกรรม ศิลปโบราณคดี การละเล่น วิธีการดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่ และวิทยาการต่าง ๆ ซึ่งความรู้ และสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่นซึ่งเป็นมรดกทางสังคม และวัฒนธรรมที่ได้รับการสืบทอดหลักการ วิธีการ และประสบการณ์จากอดีตถึงปัจจุบันอย่างต่อเนื่อง เป็นการถ่ายทอดเชื่อมโยงส่วนดีของอดีตมาปรับปรุงใช้ในปัจจุบัน และอนาคต เป็นลักษณะของความสัมพันธ์ภายในของชาวบ้านเอง (สามารถ จันทร์สุรีย์, 2533) ดังนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงแสดงให้เห็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่นเป็นอย่างดีเพราะเป็นความรู้อันเกิดจากความคิดของบุคคลในท้องถิ่นที่สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิตของคนให้สามารถดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ดังนั้นจึงเป็นความรู้ที่มีความเหมาะสมที่สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาประเทศ

ในปัจจุบันประเทศไทยได้นำความรู้ วิทยาการ และเทคโนโลยีสมัยใหม่จากต่างชาติเข้ามาใช้ในการพัฒนาประเทศโดยไม่ได้ตระหนักในคุณค่า และความสำคัญของความรู้ วิทยาการ และเทคโนโลยีของท้องถิ่น จึงเป็นผลให้สภาพปัญหาของสังคมไทยทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้น อาทิปัญหาความเหลื่อมล้ำทางรายได้ ปัญหาครอบครัว ปัญหาการย้ายถิ่น และอื่น ๆ ขณะเดียวกันก็สามารถพัฒนาเศรษฐกิจ ความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีได้เจริญรุดหน้าและทัดเทียมกับอารยประเทศ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องพัฒนาประเทศด้วยการผสมผสานระหว่างความรู้ วิทยาการ และเทคโนโลยีสมัยใหม่จากต่างชาติ กับ ความรู้ วิทยาการ และเทคโนโลยีอันเกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าด้วยกันจึงทำให้ประเทศสามารถดำรงอยู่ได้ในสภาพที่สมดุล (ประเวศ วะสี, 2533)

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้อันเกิดจากความคิดของคนในท้องถิ่นที่คิดสร้างขึ้นมาอย่างเหมาะสมเพื่อช่วยในการแก้ปัญหา และอำนวยความสะดวกในการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ ให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ดังนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นพื้นฐานทางความคิดสำหรับการพัฒนา และปรับชีวิตของตนให้เหมาะสมตามศักยภาพ และบริบททางแวดล้อมของตนเอง (กรมประชาสัมพันธ์, 2535)

เมื่อเป็นเช่นนี้มีปัญหาท้องถิ่นจึงมีบทบาทสำคัญอย่างทัดเทียมกันกับความรู้ วิทยาการ และเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ใช้ในการพัฒนาประเทศ และแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ดังนั้นในการจะพัฒนาประเทศให้มีประสิทธิภาพควรจะมีการผสมผสานการใช้ความรู้อันเกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นควบคู่กับการใช้ความรู้วิทยาการ และเทคโนโลยีสมัยใหม่ ทั้งนี้เพื่อสามารถพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าทัดเทียมกับอารยประเทศในลักษณะที่เหมาะสมกับสภาพของสังคมไทย และสามารถดำรงรักษาเอกลักษณ์ของความเป็นไทยไว้ด้วย

ในปัจจุบันได้มีผู้ตระหนักถึงความสำคัญของการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อแก้ปัญหาของชาติ ทั้งที่เป็นบุคคลระดับสูง ตัวแทนของรัฐ ผู้นำทางศาสนา และระดับชาวบ้าน อาทิ สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถได้ทรงริเริ่มการฟื้นฟูขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลป และวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น ตลอดจนการสนับสนุนการพัฒนาศิลปอาชีพให้กับชาวบ้านที่ดำรงชีวิตอยู่ในท้องถิ่นทุรกันดาร และผู้ยากไร้ได้มีอาชีพเสริมเพื่อการเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว โดยใช้ความรู้ ความคิดที่มีอยู่ดั้งเดิมในแต่ละท้องถิ่นนั้น ๆ เช่น การส่งเสริมให้มีการทอผ้า การทำเครื่องจักสาน การปั้นตุ๊กตา และงานอื่น ๆ ณ ศูนย์ศิลปาชีพบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รวมทั้งการส่งเสริมการเจียรไนพลอย การทอผ้า การทำเครื่องจักสาน และอื่น ๆ ณ ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภูมิภาคตะวันตก จังหวัดสุพรรณบุรี หรือกรณี นายวิบูลย์ เข็มเฉลิม ผู้ใหญ่บ้าน ห้วยหิน ตำบลลาดกระโทง อำเภอสยามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา กกับการริเริ่มความคิดทางด้านวนเกษตรซึ่งเป็นกิจกรรมที่จัดทำขึ้นภายหลังประสบความล้มเหลวในการปลูกพืชเศรษฐกิจตามนโยบายของรัฐบาล โดยมีแนวคิดที่จะนำความรู้จากประสบการณ์ และความรู้ที่ได้จากบรรพบุรุษมาช่วยในการประกอบอาชีพ และแก้ปัญหาคความยากจนที่ตนเองประสบอยู่จนสามารถกระทำได้ประสบผลสำเร็จ และมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นดังปรากฏเป็นที่ทราบโดยทั่วไป หรือกรณี หลวงพ่อนานกับชาวบ้านท่าสว่าง กล่าวคือ หลวงพ่อนาน เจ้าอาวาสวัดสามัคคี ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ เป็นพระผู้นำในการพัฒนาหมู่บ้าน และช่วยแก้ปัญหาคความยากจนของชาวบ้าน โดยเริ่มจากการแก้ปัญหาทางด้านจิตใจด้วยการใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนา จากนั้นได้ส่งเสริมการทำงานร่วมกันในลักษณะของ "การลงนากระชับมิตร" เพื่อลดค่าใช้จ่ายในด้านแรงงาน ประกอบกับการส่งเสริมให้ชาวบ้านทำงาน และประกอบอาชีพร่วมกันจึงทำให้ชาวบ้านมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นจนเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับประชาชนหลายหมู่บ้านได้เข้าไปศึกษาเพื่อนำมาใช้เป็น

แนวทางการพัฒนาหมู่บ้านของคนได้เป็นอย่างดี และกรณี นายทองดี นันทะ ราษฎรแห่งตำบล บ้านตลาด อำเภอบางน้อย จังหวัดขอนแก่น ได้มีการดำเนินชีวิตด้วยการประยุกต์คุณค่าของการ พึ่งตนเองในระบบการผลิตแบบยั่งยืนที่เพิ่มเติมเข้ามาอยู่ในรูปแบบของการเกษตรผสมผสานแบบใหม่ กล่าวคือเป็นการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ที่จำเป็น เช่น การปลูกพืช การขุดแหล่งน้ำ ด้วยความรู้ ความคิดของตนภายใต้ข้อจำกัด และสิ่งอำนวยความสะดวกที่มีอยู่เป็นผลให้สามารถ ดำเนินชีวิตได้อย่างไม่ขัดสน (สุรเชษฐ์ เวชท์ทักซ์, 2534) จะเห็นได้ว่าการสร้างความเจริญ ของหมู่บ้านและชุมชนต่าง ๆ นั้น ประชาชนในท้องถิ่นมีบทบาทสำคัญยิ่งโดยเฉพาะชุมชนที่มีผู้นำที่มี ความรู้ความสามารถก็จะทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้าทั้งทางด้านอาชีพ ศิลปวัฒนธรรมอันเป็น เอกลักษณ์ของชุมชนแต่ละท้องถิ่นซึ่งมีผลทำให้ความเป็นอยู่ของชุมชนมีคุณภาพสูงขึ้น และสามารถ ลดปัญหาสังคมได้เป็นอย่างดี

เพื่อให้ปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นทั้งในระดับท้องถิ่น และประเทศชาติได้ลดความรุนแรง และหมดไปในที่สุด ประกอบกับการพัฒนาประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นอีกทั้งสามารถพัฒนา ความเจริญก้าวหน้าอย่างเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพความต้องการของท้องถิ่น และเยาวชนได้ มีความรัก และผูกพันกับท้องถิ่น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องส่งเสริมให้เยาวชนได้รับรู้ และมีความ ภาคภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นของตน พร้อมทั้งมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนอย่าง เหมาะสม

ดังนั้น ครูจึงมีความรับผิดชอบโดยตรงในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการ สอนตามหลักการที่ได้กำหนดไว้ในแผนการศึกษาแห่งชาติโดยเฉพาะครูสังคมศึกษาเนื่องจากวิชา สังคมศึกษาเป็นวิชาที่ช่วยให้นักเรียนมีความรู้เกี่ยวกับ สังคมมนุษย์ เศรษฐกิจ การเมือง ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ตลอดจนสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อมนุษย์ รวมถึงการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม และนำความรู้ที่ได้มาใช้ในการแก้ปัญหา ตลอดจนวางแนวทางสำหรับอนาคต ยิ่งกว่านั้นวิชาสังคมศึกษา ยังเป็นวิชาที่ว่าด้วยความรู้เกี่ยวกับสังคมมนุษย์ สิ่งแวดล้อม และการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม โดยการนำความรู้ที่ได้นำไปใช้ในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น และวางแนวทางการดำเนินชีวิต เพื่อที่จะสามารถดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

ผู้วิจัยในฐานะที่เป็นครูสังคมศึกษาจึงต้องการศึกษาว่า ครูสังคมศึกษานำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนสังคมศึกษาอย่างไร มีปัญหา และข้อเสนอแนะอย่างไร โดยมุ่งเน้นที่จะศึกษาในเขตการศึกษา 5 เนื่องจากบริเวณดังกล่าวเป็นที่อยู่อาศัยของคนไทยที่มีเชื้อสาย กะเหรี่ยง จีน มอญ และลาวเป็นจำนวนมากซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้จะมีแนวคิดในการแก้ปัญหาที่แตกต่างกันออกไป อีกทั้งบริเวณดังกล่าวยังปรากฏว่ามีแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ และมีสภาพภูมิประเทศที่แตกต่างกัน ทั้งที่เป็นแหล่งน้ำ ที่ราบ และภูเขาจึงส่งเสริมให้กลุ่มคนที่อาศัยอยู่บริเวณดังกล่าวได้คิดค้นความรู้ต่าง ๆ เพื่อใช้ในการแก้ปัญหาที่ตนเองประสบอยู่ทั้งนี้เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเรียนการสอนสังคมศึกษาให้มีประสิทธิภาพต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเรียนการสอนสังคมศึกษา ในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 5
2. เพื่อศึกษาปัญหา และข้อเสนอแนะการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเรียนการสอนสังคมศึกษา ในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 5

ขอบเขตการวิจัย

1. ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ ครูผู้สอนสังคมศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ เขตการศึกษา 5 จำนวนทั้งหมด 131 โรงเรียน
2. การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเรียนการสอนสังคมศึกษาตามหลักสูตรสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) และระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ของชาวบ้านหรือทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดขึ้นจากสติปัญญา และความสามารถของชาวบ้านภายในท้องถิ่นนั้น ๆ เพื่อใช้ในการแก้ปัญหาหรือการดำรงชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับสภาพการณ์ โดยมีกระบวนการสั่งสมถ่ายทอด และกลั่นกรองกันยาวนาน และสำหรับการวิจัยครั้งนี้ได้รวมถึงบุคคลที่เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ในเรื่องดังกล่าวด้วย อีกทั้งความหมายเป็นที่เข้าใจโดยทั่วไปเรียกว่า "ภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือ ภูมิปัญญาไทย" ซึ่งสามารถแบ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นได้เป็น 5 หมวด คือ

1. หมวดขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ และศาสนา
2. หมวดภาษา และวรรณกรรม
3. หมวดศิลปกรรม และโบราณคดี
4. หมวดการเล่น ดนตรี และการพักผ่อนหย่อนใจ
5. หมวดชีวิต ความเป็นอยู่ และวิทยาการ

การเรียนการสอนสังคมศึกษา หมายถึง การจัดประสบการณ์ต่าง ๆ ให้แก่ผู้เรียนเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ในรายวิชาสังคมศึกษาที่เปิดสอนในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น และ/หรือระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ในด้านการเตรียมการสอน ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ด้านการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร และด้านการวัดและประเมินผล

ครูสังคมศึกษา หมายถึง ครูที่สอนวิชาสังคมศึกษาที่นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนสังคมศึกษา ในโรงเรียนมัธยมศึกษาที่เปิดสอนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และ/หรือระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย สังกัดกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ เขตการศึกษา 5

เขตการศึกษา 5 หมายถึง อาณาเขตที่รวมหน่วยงานที่รับผิดชอบในการดำเนินงานทางการศึกษาซึ่งแบ่งตามสภาพภูมิศาสตร์ และวัฒนธรรม ประกอบด้วยจังหวัดต่าง ๆ

6 จังหวัด คือ กาญจนบุรี ประจวบคีรีขันธ์ เพชรบุรี ราชบุรี สมุทรสงคราม และสุพรรณบุรี

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เป็นแนวทางสำหรับครูสังคมศึกษาในการพัฒนาการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเรียนการสอนสังคมศึกษาให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น
2. เป็นแนวทางสำหรับผู้บริหารและศึกษานิเทศก์ในการส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเรียนการสอนสังคมศึกษา และรายวิชาอื่น ๆ ทั้งในด้านการบริหารหลักสูตร และการพัฒนาหลักสูตร ตลอดจนการพัฒนาสมรรถภาพของครูในด้านการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการเรียนการสอน
3. เป็นแนวทางสำหรับเจ้าหน้าที่ของรัฐ และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นบุคคลในการให้ความร่วมมือ และสนับสนุนการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเรียนการสอนสังคมศึกษา และรายวิชาอื่น ๆ
4. เป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยต่อไป